

ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНОФОНДУ СІРОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОРОДИ ХУДОБИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Н.М. Фурса

Інститут тваринництва степових районів «Асканія-Нова» імені М.Ф.Іванова - Національний науковий селекційно-генетичний центр з вівчарства

Досліджено стан збереження природного вітчизняного генофонду сірої української породи худоби на півдні України. Визначено рівень продуктивності, плодючості, розвитку екстер'єру корів цієї породи в умовах екстремального спекотного клімату південного степу України.

Ключові слова: асканійська популяція сірої української породи худоби, збереження, генофонд, адаптація.

Збереження генофонду сірої української породи худоби в Україні підпадає під виконання основних завдань Конвенції про біологічну різноманітність, яку в м. Ріо-де-Жанейро у 1992 році підписали 167 країн, а 27 листопада 1994 р. її було ратифіковано Верховною Радою України. Національною Аграрною академією України розроблено і затверджено Програму збереження генофонду основних видів сільськогосподарських тварин в Україні на період до 2015 року (Київ, 2009). Генофондові стада вітчизняних порід признані елементом біорізноманіття навколишнього середовища, структурною одиницею біогеоценозу. Тому важливість збереження мікропопуляцій аборигенних порід дорівнюється збереженню цілісності та збалансованості біосфери.[1,2]

Сіра українська порода - це природний вітчизняний генофондовий об'єкт, який перебуває на грані зникнення, йому присвоєно статус першої категорії охорони.[2] Асканійська популяція цієї породи – це еколого-виробничий тип сірої худоби, який сформувався в умовах спекотного клімату асканійських степів під впливом науково-обґрунтованої селекції Інституту степових районів «Асканія-Нова» протягом більше 60 років чистопородного розведення. [3,4,5]

Сіра українська порода худоби походить від первісної дуже стародавньої породи, що носила назву Сіра Степова Худоба.

Існує дві версії виникнення цієї худоби в степу. За першою – це аборигенні, автохтонні тварини, які виникли в степовому ареалі від

дикого європейського степового тура, [6,7,8,9] за другою – це свійська тварина азіатських кочових племен (сарматів, гунів), які в 5 столітті нашої ери вдерлися до Європу з пустель Азії у пошуках кращих пасовищ, і пригнали свою худобу. [10,11]

Сіра українська худоба в давні часи займала ареал всієї степової зони Східної Європи, від Карпатських гір до Кубані. Винятковий статус сірої української породи худоби, як неминущої цінності української цивілізації, тільки тепер набуває свого конкретного історичного значення. Про сіру українську породу можна сказати, що це найдавніша, первісна свійська худоба України. За своїм походженням сіра українська порода серед аборигенних малочисельних порід України займає виняткове місце.

Формування сучасного стада асканійської популяції сірої української породи почалося в повоєнний період, коли з евакуації з Ставропольського краю до Асканії-Нова повернулося 100 голів сірої української породи. З 1950 року почали завозити племінних тварин з племрадгоспів Полтавської та Черкаської областей та за контрактацією з приватних індивідуальних господарств селян. Всього було завезено 102 голови. В подальшому за тридцять років було завезено 5 племінних бугаїв-плідників з Черкаської та Дніпропетровської областей для закладки нових генеалогічних формувань у стаді.

Мета досліджень. Визначити рівень збереженості оригінального фенотипу, продуктивності та плодючості асканійської популяції сірої української породи в сучасних умовах екстремального спекотного клімату та виробництва південного степу України.

Матеріали і методика досліджень. Об'єкт дослідження – масив корів сучасної асканійської популяції сірої української породи племрепродуктору ДПДГ «Каховське» (колишній ДПДГ «Маркеєво»), що розводиться в чистоті при вільному природному паруванні протягом 62 років в умовах південного степу України. Вивчалася динаміка рівня показників продуктивності та плодючості дорослих корів за період останніх двадцяти років за даними щорічних комплексних оцінок тварин стада (бонітування). Особливості екстер'єру визначалися за описом статей тіла та масті, взяттям лінійних промірів за загальноприйнятою методикою. Статистичний аналіз методами варіаційної статистики за Плохинським М.А. проводився за допомогою операційної системи MS Excel, Word 2007.

Результати досліджень. На даний час в Україні утримується близько 400 корів сірої української породи. Асканійська популяція налічує 240 голів, в т.ч. 95 корів, що становить 27% всього генофондового поголів'я цієї породи в Україні.

Колівання чисельності поголів'я генофондового стада за останні 20 років представлено в таблиці 1.

Таблиця 1. Динаміка зміни чисельності поголів'я та структури стада асканійської популяції сірої української породи ДПДГ "Каховське" (на 01.01.)

Статеві вікові групи	Роки									
	1991		2009		2010		2011		2012	
	гол.	%	гол.	%	гол.	%	гол.	%	гол.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Поголів'я, всього на 01.01.	197	100	97	100	126	100	157	100	212	100
в т.ч. бугаї-плідники	3	1,5	2	2,1	2	1,6	2	1,3	4	1,9
корови	79	40,1	52	53,6	66	52,4	76	48,4	92	43,3
бугайці	38	19,3	9	9,3	16	12,7	40	25,5	58	27,4
телиці	77	39,1	34	35,1	42	33,3	39	24,8	58	27,4

Як видно з таблиці 1, чисельність поголів'я сірої української породи весь час утримувалася в межах близько 200 голів, в тому числі корів до 90 голів, тобто на рівні племрепродуктору. За останній рік поголів'я інтенсивно стало нарощуватися за рахунок зменшення продажу маточного поголів'я та підвищення рівня збереженості молодняку і наближається до рівня племзаводу.

За живую масою корови асканійської популяції досягли рівня класу еліта та еліта-рекорд: у віці 3 роки жива маса становить – 436,5±11,15 кг (Cv=37,0); у 4 роки - 528,7±12,8 (Cv=40,3); у 5 років і старше – 557,7±9,0 (Cv=59,4).

Сучасні тварини асканійської популяції відзначаються оригінальним зовнішнім виглядом та мастю. Вирізняються три забарвлення масті: біло-сіра, сіра, чорно-сіра, які відповідають трьом спорідненим групам двох генеалогічних ліній. Тваринам притаманна сезонна зміна інтенсивності та відтінку забарвлення масті: влітку масть в основному біла, біло-сіра, світло-сіра; взимку - темно-сіра, чорно-сіра, сіра. Новонароджені телята мають руду або червоно-рудувату маскувальну масть під колір вигорілого від сонця рослинного покриву степу. Це реліктова ознака, що збереглася з прадавніх часів існування породи, яка поєднує сіру українську породу з дикими видами родини Бикових (Bovinae). У віці 3-4 місяці масть телят поступово світлішає і набирає відтінків сірого забарвлення, як у дорослих тварин.

Особливості зовнішнього вигляду корів асканійської популяції відзначаються дещо горбоносим профілем голови, ліроподібними фігурно зігнутими блискучими рогами з гострими загнутими кінцівками, високою статурою та міцною конституцією, добре

розвинутою передньою частиною тулуба, але дещо короткуватою та звуженою задньою частиною тулубу.

За розвитком статей тіла тварин сіра українська порода відноситься до рослих порід. Залежність розвитку статей тіла корів від віку представлено в таблиці 2.

Таблиця 2. Лінійні проміри статей тіла корів сірої української породи ПР ДПДГ «Каховське» в залежності від віку, см

№ з/п	Лінійні проміри	Вік корів					
		3 роки (n=5)		5-6 років(n=5)		9-10 років(n=7)	
		M±m	Cv, %	M±m	Cv, %	M±m	Cv, %
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Висота в холці	129,5±0,5	0,55	132,0±4,0	4,29	132,5±1,4	2,73
2	Висота в крижах	130,5±1,5	1,63	135,5±4,5	4,70	135,7±1,6	3,26
3	Ширина грудей	42,75±3,8	12,4	39,50±0,5	1,79	43,43±0,8	4,77
4	Глибина грудей	67,00±1,0	2,11	68,00±1,0	2,08	72,14±1,3	4,63
5	Коса довжина тулуба (палкою)	158,0±2,0	1,79	160,0±1,0	0,88	160,3±1,2	2,01
6	Довжина голови	47,00±3,0	9,03	49,00±1,0	2,89	50,29±0,8	4,09
7	Найбільша ширина голови	20,50±0,5	3,45	21,00±0,0	0,0	21,86±0,3	3,31
8	Ширина в маклоках	48,0±2,0	5,89	49,0±3,0	8,65	49,6±0,9	4,78
9	Ширина в сідничних буграх	15,5±0,5	4,56	16,0±1,0	8,84	16,3±0,6	9,19
10	Коса довжина заду	52,5±1,5	4,04	53,5±1,5	3,97	54,9±0,6	2,87
11	Обхват грудини за лопатками	183,0±5,0	3,86	187,0±0,0	0,0	195,0±1,3	1,70
12	Обхват п'ястка	20,5±0,5	3,45	20,0±0,0	0,0	20,59±0,6	7,90

Як свідчать дані таблиці 2, з віком проміри тіла корів підвищуються, особливо за глибиною грудини на 7,67%, обхватом грудини за лопатками – на 6,56%, за шириною в сідничних горбах – на 5,16%. ($P>0,95$). Збільшення промірів грудної клітини свідчить про високий рівень напруженості метаболізму, про формування в онтогенезі дихального типу конституції. А ось незначні та невірогідні підвищення промірів тазового поясу свідчить про значне навантаження на організм корів при підсисному вирощуванні телят.

Така ж тенденція відстежується при аналізі індексів тілобудови корів асканійської популяції сірої української породи (табл. 3).

Таблиця 3. Індеси тілобудови корів сірої української породи ПР ДПДГ «Каховське» в залежності від віку

№ з/п	Індеси тілобудови	Вік корів					
		3 роки (n=5)		5-6 років(n=5)		9-10 років(n=7)	
		M±m	Cv,%	M±m	Cv,%	M±m	Cv,%
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Довгоногості	48,3±0,87	2,89	48,4±2,32	6,78	45,65±0,82	4,78
2	Розтягнутості	122,0±1,07	1,24	121,4±4,43	5,17	121,3±1,72	3,79
3	Тазогрудний	88,9±4,11	6,54	81,0±6,0	10,44	87,73±1,92	5,79
4	Грудний	63,7±4,65	10,31	58,1±0,12	0,29	60,26±1,15	5,05
5	Збитості	115,9±4,63	5,65	116,9±0,73	0,88	122,4±0,71	1,53
6	Перерослості	100,8±0,77	1,08	102,6±0,3	0,41	100,7±0,61	1,62
7	Шилозадості	32,4±2,39	10,44	32,9±4,06	14,73	32,30±1,20	9,67
8	Масивності	141,3±4,41	4,41	141,8±4,30	4,29	147,3±1,67	3,01
9	Форматзаду	30,4±1,65	7,68	30,6±2,07	9,54	31,13±0,58	4,96

За лінійними промірами та індексами тілобудови корови цієї популяції представляють собою достатньо високих, з дещо укороченим тулубом, але глибоко розвинутою передньою грудиною частиною, відносно короткуватим тазовим поясом, з дещо плоскими окороками, але з виключно міцними ногами, тварин. Особливості

екстер'єру корів сформувалися під впливом пасовищної відгінної системи утримання з телятами на підсисі.

При середніх показниках промірів тазу корови асканійської популяції відзначаються легкотільністю та високими відтворювальними якостями. В таблиці 4 представлено рівень відтворювання в стаді асканійської популяції сірої української породи.

Таблиця 4. Характеристика корів асканійської популяції сірої української породи племінного репродуктору ДПДГ «Каховське» за показниками відтворювальних якостей

Рік	n	Показники відтворювальних якостей			Повторні отелення	
		Міжотельний період, днів	КВЗ	Вихід телят на 100 корів, %	корів	%
1	2	3	4	5	6	7
2011	76	402,6	0,91	100,0	9	11,7
2010	66	412,1	0,89	92,8	3	4,5
2009	52	406,2	0,90	90,6	-	-
1991	79	400,3	0,91	93,1	-	-

Корови асканійської популяції мають високий потенціал плодючості. За весь період розведення в племрепродукторі ДПДГ «Каховський» був завжди високий, неперевершений ні одною м'ясною породою, рівень виходу телят - 95-98%. Такий високий показник досягається інтенсивним розмноженням більшої частки (89%) корів стада, які теляться кожен рік з інтервалом 350-365 днів. Помічено особливість корів асканійської популяції телитися двічі на рік, такі особини в 2011 році становили 11,7% розтелених корів. Але є група корів в стаді (11%), міжотельний період яких доволі значний - вище 500 днів, що впливає на середній показник по стаду.

В результаті тисячолітнього розведення в жорстких умовах спекотного клімату при часто несприятливих умовах годівлі та утримання у корів асканійської популяції сірої української породи сформувався особливий механізм розмноження, який потребує ретельного вивчення.

Видатні материнські якості корів досліджуваної популяції, що проявляються у високій молочності і збереженості телят до відлучення, наведені в таблиці 5.

Таблиця 5. Динаміка показників молочності корів асканійської популяції сірої української породи, $M \pm m$

Рік	Середня жива маса телят в віці 210 днів, кг							
	I отелення		II отелення		III отелення і старше		В середньому	
	$M \pm m$	Cv, %	$M \pm m$	Cv, %	$M \pm m$	Cv, %	$M \pm m$	Cv, %
2011	196,7± 19,7	68,2	185,1± 9,9	42,0	176,1± 4,0	23,5	182,4± 5,0	40,3
2010	210,3± 12,6	37,7	134,0± 8,0	11,3	183,1± 5,7	30,4	186,9± 5,6	35,3
2009	191,8± 13,5	30,3	178,0± 9,3	18,6	197,7± 7,2	36,6	194,6± 5,8	34,2
1991	190,3± 4,1	31,2	165,5± 7,5	20,1	189,7± 6,2	25,3	180,3± 6,1	30,2

Наведені показники молочності одержані при середньому рівні годівлі, в основному на пасовищних кормах, і досягають класу еліта. Молочність корів тісно пов'язана з продуктивністю пасовищ. За досліджуваний період коливання молочної продуктивності корів змінювалися на 7,9%, відповідно коливанням кліматичних умов року.

Висновки та перспективи досліджень. Тварини природного вітчизняного генофонду сірої української породи худоби (асканійська популяція) в екстремальному спекотному кліматі Південного степу України зберегли свій оригінальний фенотип, високі адаптаційні якості, високу продуктивність і плодючість. Маючи особливий механізм розмноження, адаптований до несприятливих кліматичних та виробничих умов, а також високі материнські якості, корови асканійської популяції при навіть незначному поліпшенні умов утримання та годівлі здатні різко наростити валову продуктивність стада за рахунок значного збільшення виходу та збереженості телят.

Продуктивний генетичний потенціал досліджуваної популяції сірої української породи знаходиться на рівні світових провідних порід і в поєднанні з виключно високою стійкістю і невибагливістю до умов утримання робить її неперевершеною для розведення у всіх зонах України. У зв'язку з глобальним потеплінням клімату розширення ареалу розведення і використання в виробництві яловичини сірої української породи худоби є перспективним та економічно доцільним.

Список використаної літератури

1. Конвенция о биологическом разнообразии (Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 года). www.biosafety.ru/index
2. Програма збереження генофонду основних видів сільськогосподарських тварин в Україні на період до 2015 року / заг. наук. ред І.В.Гузєва, консультат. та специфік. Ю.Ф.Мельника.- К.: Арістей,2008.- С.8.
3. Васильківський С.Б. Збереження сірої української породи в степах Херсонщини / Васильківський С.Б., Фурса Н.М.//Тваринництво України. - 2002.- № 5.- С.5-6.
4. Гринько П.М. Асканійська популяція сірої української породи/ Гринько П.М., Кононенко Г.З., Долгоброд М.А., Чуй Р.Ф., Фурса Н.М. //Науково-технічні розробки в галузі тваринництва ІТСП «Асканія-Нова». (Каталог до 75-річчя з дня заснування).- 2006.- С. 91-92.
5. Вороненко В.І. Збереження генофонду сірої української породи великої рогатої худоби / Вороненко В.І., Омельченко Л.О., Фурса Н.М., Макарчук Р.М. // Науковий вісник «Асканія-Нова».- 2011. – Вип. – 4. С.73-83.
6. Кулешов П.Н. Избранные работы/Кулешов П.Н.- М.: Госиздательство сельскохозяйственной литературы.- 1949.- С.10.
7. Придорогин М.И. Серый степной скот /Придорогин М.И. //Крупный рогатый скот. Важнейшие породы.- 1924.- С.8.
8. Лискун Е.Ф. Серый украинский скот /Лискун Е.Ф. // Русские отродья крупного рогатого скота. – 1928.- С.22-24
9. Браунер А.А. Тип примитивного украинского скота/ Браунер А.А. //Труды института сельскохозяйственной гибридизации и акклиматизации животных в Аскании-Нова. - Т.1. - М.Сельхозгиз.-1933.- С.144.
10. Роде О.И. Крупный рогатый скот /О.И.Роде, К.Эсбейн.- СПб.: Девриен.- 1886.- С.20.
11. Широких І. Велика рогата худоба /Широких І. - Харків: Держсільгоспвидав.- 1930.- С.13.